

ספר יונה - שאלות חזרה

1. בספר **יונה**, פרק א' מסופר על השליחות אליה שלח ה' את יונה.
- "וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יוֹנָה... קוּם לֶךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקְרָא עָלֶיהָ" (פסוקים א-ב).
- רד"ק**: "וַיֵּשׁ לְשֹׂאֵל, לָמָּה נִכְתְּבָה בְּבוֹאָהּ זֶה בְּכַתְּבֵי הַקְּדוּשׁ, וְכִלְכָּה עַל נִינְוָה שֶׁהִיְתָה מְאֻמּוֹת הָעוֹלָם, וְאִין בּוּ זָכָר לְיִשְׂרָאֵל, וְאִין בְּכָל הַנְּבִיאִים זִוְלָתָהּ כְּמוֹהָ?"
- א. (1) מהי הנחת היסוד שמניח רד"ק בשאלה זו?
- [השאלה של רד"ק מבוססת על הנחת יסוד שהתנ"ך נועד לעם ישראל, והוא נועד ללמד אותנו.]
- (2) הסֵבֵר את שאלתו של רד"ק. [שאלתו של רד"ק: מדוע סֵפֵר יונה נכתב בתנ"ך, והרי כל ספר יונה מתאר התרחשויות שאינן קשורות לעם ישראל? אַן: מדוע נביא מעם ישראל נשלח לנבא על עיר של גויים?]
- ב. כתוב אחת מהתשובות שלמדת על שאלה זו. [רד"ק (בפירושו לפרק א', פסוק א) עונה על כך: (1) ספר יונה נכתב כתוכחה לעם ישראל, "**להיות מוסר לישראל**, שֶׁהָרִי עִם נְכָרֵי שְׂאֵינָם מִיִּשְׂרָאֵל הָיָה קָרוֹב לְתִשְׁבָּה וּבַפֶּעַם הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁהוֹכִיחַם הַנְּבִיא שָׁבוּ בְּתִשְׁבָּה שְׁלָמָה מֵרַעְתָּם, וְיִשְׂרָאֵל מוֹכִיחִים אוֹתָם הַנְּבִיאִים הַשְּׂכָם וְהָעָרֵב וְאֵינָם שָׂבִים מֵרַעְעָם". (2) המתואר בספר נועד ללמד אותנו "שֶׁהָאֵל יִתְבָּרַךְ חוֹמֵל עַל בְּעָלֵי תִשְׁבָּה מֵאִיזָה עִם שְׂיִהִיו, וּמוֹחֵל לָהֶם, וְכָל שֶׁכֵּן כְּשֶׁהֵם רַבִּים". מתוך עקרון זה אנו צריכים ללמוד כי כדאי לכל אדם לחזור בתשובה.]
2. בספר **יונה**, פרק א' מסופר על שליחות שהטיל ה' על יונה ועל תגובת יונה על שליחות זו.
- א. "וַיִּקָּם יוֹנָה לְבָרֵךְ תְּרִשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה' " (פסוק ג).
- [לתלמידי 3 יח"ל] מהי הסיבה שגרמה ליונה לברוח ולסרב למלא את השליחות אליה הוא נשלח על ידי ה'? עֲנֵה לפי אחד הפירושים שלמדת.
- [לתלמידי 5 יח"ל] מהי הסיבה שגרמה ליונה לברוח ולסרב למלא את השליחות אליה הוא נשלח על ידי ה'? עֲנֵה לפי שני פירושים שלמדת.
- [הסיבות לסרובו של יונה למלא את שליחותו: יונה סרב ללכת לשליחותו בגלל אהבתו הגדולה לעם ישראל, כפי שאמרו חז"ל במדרש: "יונה תבע כבוד הבן (=עם ישראל) ולא תבע כבוד האב" (=כבוד ה').]
- (1) יונה העריך שתושבי נינוה יחזרו בתשובה, ודבר זה מהנה קטגוריה על ישראל שלמרות תוכחות הנביאים אינם חוזרים בתשובה (רש"י, רד"ק ור' יוסף קרא לפרק א', פסוק ג).
- (2) יונה מסרב להחזיר בתשובה את נינוה בירת אשור, בגלל שהאשורים עתידים להרע לעם ישראל ולהעניש אותם, ולכן יונה העדיף שהאשורים יִשְׁמְדוּ וכתוצאה מכך הם לא יפגעו בישראל (מצודת דוד לפסי' ג ואברבנאל).
- (3) יונה סבור שאין לקבל כלל את תשובתם של אנשי נינוה שחטאו (וכן של כל אדם אחר), בגלל שהדבר סותר את מידת האמת, אלא מי שחטא צריך לשאת באחריות ולהיענש במלוא חומרת הדין.]
- ב. **רד"ק** (לפסוק ג): " וַיִּקָּם יוֹנָה לְבָרֵךְ תְּרִשִׁישָׁה מִלִּפְנֵי ה' ". וַאֲיֵךְ הָיָה זְכוֹל לְבָרֵךְ, וְדָנָד אָמַר: "אֲנִי מִפְּנֵיךְ אֶבְרַח"?
- אֵלָּא אִין מִלִּפְנֵי (בפסוק ג) כְּמוֹ מִפְּנֵי, כִּי הַנְּבִיא הָיָה מְלֵא חֶכְמָה וְדַעַת, וְאֵיךְ הָיָה חוֹשֵׁב לְבָרֵךְ מִפְּנֵי ה'?"
- (1) הסֵבֵר את שאלתו של רד"ק. [שאלת רד"ק: הרי יונה האמין בה' וידע שה' נמצא ומשגיח בכל מקום, ולכן יונה ידע שלא ניתן לברוח ולהתחמק מה' ומהשגחתו. ואם כן, מה משמעות פעולת הבריחה של יונה?]
- (2) כיצד ניתן להוכיח מדברי יונה למלחים שבאניה (בהמשך הפרק) שיונה ידע כי לא ניתן לברוח מה'?
- [מדברי יונה למלחים שבאניה ניתן לראות שיונה ידע שה' משגיח ושולט גם בים ולא ניתן לברוח מה', שהרי יונה אומר למלחים: "וְאֵת ה' אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲנִי יָרָא אֲשֶׁר עָשָׂה אֶת הַיָּם וְאֵת הַיַּבְשָׁה" (פס' ט). וכן בהמשך הפרק יונה אומר למלחים: "כִּי יוֹדַע אֲנִי כִּי בְּשָׁלִי הַסַּעַר הַגְּדוֹל הָזֶה עָלֶיכֶם" (פס' יב).]

(3) פְּתוּב תְּשׁוּבָה אַחַת שלמדת על שאלה זו. [תשובת רד"ק: יונה ידע כי לא ניתן לברוח מה' (ולכן לא כתוב בפסוק שיונה ברח מה' אלא מפני ה'), אלא יונה ניסה להתחמק ממילוי שליחותו הנבואית ולהגיע למקום שבו לא תחול עליו נבואה. נביא יכול להתנבא רק בארץ ישראל, ולכן יונה ברח מחוץ לגבולות הארץ בכדי שלא תחול עליו הנבואה, ועל ידי כך הוא חשב שהוא יוכל להתחמק ממילוי שליחותו.]

(4) רד"ק מדייק כי יש הבדל בין לברוח מלפני ה' (כפי שכתוב בפסוק ג) לבין לברוח מה'. הַסֵּבֵר לְפִי רַד"ק את משמעות הפעולה שעשה יונה המתוארת בפסוק ג. כיצד מדייק הרד"ק את פירושו מלשון הפסוק? [לפי רד"ק, בפסוק ג כתוב שיונה ניסה להתרחק ממקום שבו תוכל לחול עליו נבואה. רד"ק מדייק זאת מלשון הפסוק: "וַיִּקָּם יוֹנָה לְבָרַח תַּרְשִׁישָׁה מִלְּפָנָי ה' ", ולא כתוב שהוא ניסה לברוח מה'.]

3. [לתלמידי 5 יח"ל] במה מתבטא הניגוד בין השליחות שהוטלה על יונה (בפסוק ב) לבין נסיון התחמקותו של יונה ממילוי שליחותו? [הניגוד מתבטא בשני תחומים: (1) יונה נשלח לכיוון מזרח לנינוה, ואילו הוא בורח מערבה לאניה הנמצאת בים שבצד מערב והאניה מפליגה מערבה לתרשיש. (2) יונה מצטווה: "קוּם לֵךְ... וּקְרָא עֲלֶיךָ" (פס' ב), ואילו הוא כל הזמן יורד כלפי מטה (הן פיזית והן רוחנית): "וַיִּיָּרֵד יָפוֹ וַיִּמְצָא אֲנָיָה... וַיִּתֵּן שַׁכְרָה וַיִּיָּרֵד בָּהּ... וַיּוֹנֶה יָרֵד אֶל יַרְפְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיִּיָּרְדָם" (פס' ג-ה). עד שרב החובל באניה נאלץ להעירו ואומר לו: "מַה לָּךְ נִרְדָּם קוּם קְרָא אֶל אֶלְהֵיךָ" (פס' ו). גם בהמשך הפרק המלחים משליכים את יונה אל הים, ורק כאשר הוא נמצא במעי הדג הוא קורא לה' "מִבֶּטֶן שְׂאוֹל" כאשר "אֶפְפוֹנֵי מַיִם עַד נֶפֶשׁ תְּהוֹם יִסְבְּבוּנִי" (פרק ב', פסוקים ג-ו).]

4. בספר יונה, פרק א' מסופר על הסערה הגדולה שהתחוללה בים.

א. בפסוקים ד-ז מתוארות פעולות הנעשות באניה בזמן הסערה המשתוללת בים.

(1) מהו הניגוד בין התנהגות האנשים שבאניה לבין התנהגותו של יונה? [המלחים שבאניה מאד פעילים ונוקטים פעולות רבות ושונות (תפילה, זריקת כלים לים, הפלת גורלות, תְּחָקוּר של יונה ועוד) בכדי לפתור את הבעיה אליה הם נקלעו ולהתגבר על הסכנה הנובעת מהסערה, ואילו יונה מגיב באדישות מוחלטת ותוך כדי הסערה והפעילות הקדחתנית שבאניה "וַיּוֹנֶה יָרֵד אֶל יַרְפְּתֵי הַסְּפִינָה וַיִּשְׁכַּב וַיִּיָּרְדָם" (פס' ה). גם כאשר רב החובל אומר ליונה: "קוּם קְרָא אֶל אֶלְהֵיךָ" לא כתוב שיונה מבצע זאת.]

(2) מה ניתן ללמוד מניגוד זה בין יונה למלחים? [מניגוד זה ניתן ללמוד שיונה ניסה לברוח ממילוי שליחותו (להחזיר גויים (את אנשי נינוה) בתשובה, אך בעל כורחו הוא גורם להכרת המלחים הגויים שבאניה בה'. אַן: אדישותו של יונה נובעת מנסיון התרחקותו מה' וממילוי שליחותו, ואילו באניה ככל שגוברת הפעילות המלחים מתקרבים לה' ויראתם של המלחים מה' הולכת וגדלה עד שהם מגיעים להכרה בה'.]

ב. בפסוק ה ובפסוקים יג-יד מסופר על מעשים שעשו המלחים שבספינה.

(1) מה הם שני המעשים המתוארים בפסוק ה, ומה הייתה מטרתם? [המעשים המתוארים בפסוק ה: (1) תפילה של המלחים (לאלוהים שלהם). (2) השלכת כלים מהאניה בכדי להקל על משקל האניה ולהקטין את הסיכוי לטביעתה. מטרת הפעולות: להציל את עצמם מסכנת טביעה כתוצאה מהסערה שבים.]

(2) מה הם שני המעשים המתוארים בפסוקים יג-יד, ומה הייתה מטרתם?

[המעשים המתוארים בפסוקים יג-יד: (1) נסיון להחזיר את האניה אל היבשה. (2) תפילה לה'.]

מטרת המעשים: למנוע את הצורך להשליך את יונה אל הים הסוער (בגלל שהדבר יגרום למותו של יונה).]

5. בספר יונה, פרק א' מתוארות תחושותיהם של המלחים שבאניה בעקבות הסערה שהתחוללה בים.

א. מה גרם ליראתם של המלחים המתוארת בפסוק ה, ומה הם עשו בעקבות יראה זו?

[הגורם ליראה בפסוק ה: פְּחַד מְוֹת. הסערה החזקה שבים גרמה לפחד של המלחים שהם יטבעו בים הסוער.

פעולת המלחים בעקבות יראה זו: הם מתפללים לאלהים שלהם (=עבודה זרה). אַן: הם משליכים את הכלים שבאניה לים בכדי להקל את כובד האניה ולהפחית את הסיכון לטביעתה.]

ב. מה גרם ליראתם של המלחים המתוארת בפסוק טז, ומה הם עשו בעקבות יראה זו?

[הגורם ליראה בפסוק טז: העובדה שהסערה הפסיקה אחרי שיונה הושלך לים גרמה למלחים להבין כי ה' גרם לסערה, ולכן הם יראים מה'. פעולת המלחים בעקבות יראה זו: הם מקריבים קרבנות לה' ונדרו נדרים (רש"י): התחייבו להתגייר. רד"ק: התחייבו לתת צדקה לעניים].

ג. 1) אל מי מתפללים המלחים בתפילה הכתובה בפסוק ה? [בפסוק ה כתוב שהמלחים מתפללים לאלוהים שלהם (=עבודה זרה, כמו שכתוב: "וַיִּזְעְקוּ אִישׁ אֶל אֱלֹהֵי").]

2) אל מי מופנית תפילת האנשים (=המלחים) הכתובה בפסוק יד, ומהי מטרתה של תפילה זו?

[בפסוק יד כתוב שהמלחים מתפללים לה' ("וַיִּקְרְאוּ אֶל ה' וַיֹּאמְרוּ: אָנָּה ה'...").

מטרת התפילה: שהסערה תיפסק והם ינצלו מבלי שהם יאצלו לזרוק את יונה לים].

ד. [לתלמידי 5 יח"ל] בפסוקים ה-טז מתוארות תחושותיהם של המלחים בעקבות ההתרחשויות.

כתוב שני שינויים המתוארים בפסוקים אלו המתרחשים אצל המלחים, וכתוב מה ניתן ללמוד משינויים אלו על התהליך הרוחני שעבר על המלחים שבאניה.

[השינויים: 1) בפסוק ה נזכר שהמלחים יראים ("וַיִּירְאוּ הַמֶּלְחִים") שזה פחד סתמי מסכנת החיים אליה הם נקלעו, לאחר מכן בפסוק י כתוב "וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים (=המלחים) יְרָאָה גְדוֹלָה", ובפסוק טז כתוב שהם כבר יראים "וַיִּירְאָה גְדוֹלָה אֶת ה'". 2) בפסוק ה כתוב שהמלחים זועקים זעקה כללית לאלילים שלהם ("וַיִּזְעְקוּ אִישׁ אֶל אֱלֹהָיו", אך לא כתוב מהו תוכן הזעקה), לאחר מכן בפסוק יד כתוב שהם מתפללים לה' ("וַיִּקְרְאוּ אֶל ה'") ומכירים בעובדה שהכל תלוי בה' ("כִּי אַתָּה ה' בְּאֲשֶׁר חָפַצְתָּ עֲשִׂיתָ"), ובפסוק טז כתוב שהם גם מקריבים קרבנות לה' ("וַיִּזְבְּחוּ זֶבַח לַה' וַיִּדְרוּ נְדָרִים").

התהליך הרוחני שעובר על המלחים: רואים שעם התקדמות הסיפור יראת המלחים הולכת ומתגברת ומיראה מוות סתמית היראה הופכת ליראה מה' ולהכרה בהשגחת ה' בעולם. אן: ניתן ללמוד מכאן שהמלחים שבאניה עוברים תהליך של התקרבות לה', או: תהליך של חזרה בתשובה. בהתחלה הם ממשיכים להאמין בעבודה זרה שלהם ומתפללים לאלוהיהם, אולם לאחר מכן הם מתחילים להאמין בה' ובשליטתו בעולם.]

6. בספר יונה, פרק ב' מסופר על תפילתו של יונה.

א. מה גרם ליונה להתפלל תפילה זו? [יונה התפלל תפילה זו לאחר שראה כי הוא לא מצליח להתחמק מה', ובניגוד למחשבתו שהשלתו לים תגרום למותו הוא עדיין נשאר בחיים, ולכן הוא הבין כי הוא אינו יכול להתחמק מה'. אן: יונה התפלל לה' כתוצאה מהמצוקה הקשה בה הוא היה במעי הדג.]

ב. "וַיִּמְן ה' דָּג גְּדוֹל לְבָלַע אֶת יוֹנָה" (פסוק א).

"וַיִּתְפַּלל יוֹנָה אֶל ה' אֱלֹהָיו מִמְעַי הַדָּג" (פסוק ב).

מהי הסתירה בין שני פסוקים אלו, וכיצד ניתן ליישב אותה?

[הסתירה: בפסוק א מתואר שבלע את יונה דג (זכר) ולעומת זאת בפסוק ב כתוב שיונה נמצא במעי דָּגָה (נקבה). יישוב הסתירה: יש כאן שני שלבים שונים; בשלב ראשון בלע את יונה דג (זכר), אך אחרי שלושה ימים שיונה לא התפלל לה', ה' גרם שהתנאים בהם יהיה יונה יהיו קשים יותר ויונה הועבר ממעי הדג הזכר למעי דָּגָה (נקבה), ורק כתוצאה מהמצוקה והצפיפות במעי הדגה יונה התחיל להתפלל.]

7. [לתלמידי 5 יח"ל] בספר יונה, פרק ב' מסופר על תפילתו של יונה כאשר הוא שבה במעי הדג.

א. מהו הדבר שגרם ליונה לפנות לה' בתפילה? [יונה מתפלל לה' כתוצאה מהמצוקה הקשה שבה הוא נמצא במעי הדג. חז"ל מדייקים שבפסוק א כתוב שבלע את יונה "דָּג גְּדוֹל", ולמרות הקושי של שהייה במעי הדג יונה עדיין אינו מתפלל. אחרי שלושה ימים יונה הועבר למעי דגה נקבה מעוברת שהמקום בְּמִעְיָהּ מצומצם יותר, ורק מתוך מצוקה קשה זו מתעורר יונה להתפלל לה'.]

ב. ציין שני רמזים הנזכרים בתפילה זו למצבו של יונה במעי הדג. בתשובתך צטט את לשון הפסוק וְהִסְבֵּר אֶת הַכְּתוּב בְּצִיטוּט שְׂכַתְבָּת. [הרמזים בתפילה למצבו של יונה: 1] "קָרָאתִי מִצָּרָה לִי... מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שְׁנַעַתִּי" - יונה מצוי בצרה הדומה בעיניו לשאול. 2] "וַתִּשְׁלִיכֵנִי מִצּוֹלָה בְּלִבָּב יָמִים" - יונה נמצא במעמקי הים. 3] "וַיֵּאֲנִי אֶמְרָתִי נִגְרַשְׁתִּי מִנְּגִד עֵינַי" - יונה מרגיש מרוחק מה'. 4] "אֶפְפוּנֵי מִים עַד נַפְשִׁי" - יונה טובע בים ומרגיש שחייו בסכנה גדולה. 5] "הָאֶרֶץ בְּרַחֲמֶיהָ בְּעַדֵי לְעוֹלָם" - יונה מרגיש שאין לו אפשרות להינצל. **ג.** "וַתַּעַל מִשְׁחַת חַיֵּי ה' אֶלְקִי" (פס' ז).

הסֵבֵר לִפִּי אַחַד הַפְּרָשִׁים שֶׁלֹּמַדְתָּ אֶת מִשְׁמַעוֹת דְּבָרָיו שֶׁל יוֹנָה בְּמִשְׁפֵּט זֶה. [ניתן להבין משפט זה בשתי דרכים: 1] זוהי בקשה: יונה מתפלל ומבקש מה' שיציל אותו (מצודת דוד). 2] זוהי הודאה: יונה יודע בנבואה שה' יציל אותו ומודה לה' על הצלה עתידית זו (ראב"ע). אַן: יונה מודה לה' על כך שה' הציל אותו והוא עדיין בחיים. למרות שהוא הושלך לים הסוער (והיה צפוי שהוא יטבע בים כתוצאה מכך) ולמרות שדג בלע אותו והוא היה עלול להיחנק מכך, הוא עדיין נשאר בחיים (הרב מ. הירש). **ד.** חז"ל קובעים שבכל תפילה צריך להיות: שבח לה', בקשה, והודאה לה'.

1] ציין דבר אַחַד אותו מבקש יונה מה' בתפילה זו. בסס דבריך על לשון הפסוקים. [יונה מבקש שה' יאפשר לו להתקרב אליו. ביסוס: "אֲנִי אוֹסִיף לְהִבִּיט אֶל הַיָּם הַיָּבֵשׁ" (פס' ה). או: יונה מבקש שה' יציל אותו. ביסוס: "וַתַּעַל מִשְׁחַת חַיֵּי ה' אֶלְקִי" (פס' ז). 2] ציין דבר אַחַד עליו יונה מודה לה' בתפילה זו. בסס דבריך על לשון הפסוקים. 1] יונה מודה לה' על כך שה' מאפשר לו להתפלל, או שה' מוכן להתייחס לתפילתו. ביסוס: "קָרָאתִי מִצָּרָה לִי אֶל ה' וַיַּעֲנֵנִי, מִבֶּטֶן שְׁאוֹל שְׁנַעַתִּי שְׁמַעַתְּ קוֹלִי" (פס' ג). או: שה' קיבל את תפילתו. ביסוס: "וַתִּבְּוֹא אֵלַיךְ תַּפִּלָּתִי אֶל הַיָּם הַיָּבֵשׁ" (פס' ח). 2] יונה מודה לה' על כך שהציל את חייו למרות שעל פי בקשתו המלחים זרקו אותו לים הסוער. ביסוס: "וַתַּעַל מִשְׁחַת חַיֵּי ה' אֶלְקִי" (פס' ז). **ה.** בפרק ב', פסוק ז יונה אומר: "וַתַּעַל מִשְׁחַת חַיֵּי ה' אֶלְקִי".

כיצד ניתן להבין שיונה מודה לה' על הצלתו למרות שהוא עדיין שהה במעי הדג ועדיין לא ניצל מסכנת המוות? [יונה ידע על פי נבואה כי הוא עתיד להינצל, ולכן הוא מודה לה' על כך בתפילתו (ראב"ע). אַן: יונה הבין שעצם העובדה שהוא עדיין חי אחרי שהושלך אל הים הסוער ואחרי שלושה ימים שהוא נמצא במעי הדג מראה שה' חפץ בחייו ולא במוותו, וכי הדג שִׁבְּלְעוֹ הִיָּה שְׁלִיחַ שֶׁל ה' לְהַצִּילוֹ. ועל הצלה זו הוא מודה לה' (הרב מ' הירש). אַן: אין צורך למצוא הקבלה ישירה בין כל חלק בתפילתו של יונה לבין המצב בו יונה אמר תפילה זו, ולכן ניתן למצוא בתפילת יונה משפטים שאינם מתאימים לגמרי למצב המיוחד בו נמצא יונה בזמן זה (הרב בכרך)].

8. בספר יונה מסופר על שליחות אליה שלח ה' את יונה.

א. מהי השליחות אליה נשלח יונה בתחילת פרק א', וכיצד הגיב יונה על שליחות זו? [השליחות בפרק א': יונה נדרש ללכת לנינוה ולומר להם כי הם חוטאים ("כִּי עָלְתָה רַעְתָּם לְפָנָי"). פרק א', פסוק ב]. תגובת יונה: יונה מנסה להתחמק ממילוי שליחותו באמצעות נסיון לברוח לתרשיש. **ב.** "קוּם לֵךְ אֶל נִינְוָה הָעִיר הַגְּדוֹלָה וְקֹרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אֲנִי דֹבֵר אֵלַיךְ" (פרק ג', פסוק ב).

1] מהי "הקריאה" שיונה נדרש כאן לקרוא? הוכח תשובתך מלשון הפסוקים. [יונה נדרש להודיע לתושבי נינוה שה' מתכנן להשמיד את עירם (בגלל שהם חוטאים). הוכחה: בפסוק ד כתוב שיונה מבצע את שליחותו וקורא בנינוה: "עוֹד אֲרַבְּעִים יוֹם וְנִינְוָה נִהְפָּקֶת". 2] כיצד הגיב יונה על שליחותו השנייה, ומה הייתה התוצאה של שליחותו? [יונה נענה לשליחות השנייה והלך לנינוה וקרא שם: "עוֹד אֲרַבְּעִים יוֹם וְנִינְוָה נִהְפָּקֶת". (בניגוד לנסיונו של יונה להתחמק מלמלא את שליחותו הראשונה, כאן כתוב כי יונה ממלא את שליחותו). תוצאת השליחות: אנשי נינוה האמינו בנבואתו, קראו צום וחזרו בתשובה, וכתוצאה מכך גזרת ה' שנינוה תתהפך (תושמד ותחרב) התבטלה].

9. בספר **יונה**, פרק ג' מסופר על תגובות תושבי נינוה על קריאתו של יונה.

א. מה הייתה תגובתם הראשונה של אנשי נינוה על קריאתו של יונה?

[התגובה הראשונה של אנשי נינוה: הם האמינו בה' ובאמיתות נבואתו של יונה, וכתוצאה מכך הם צמו ולבשו בגדים המבטאים את צומם וכניעתם ("וַיִּקְרְאוּ צוֹם וַיִּלְבְּשׁוּ שָׂקִים". פס' ה.)].

ב. בפסוקים ו-ט מתוארות תגובותיו של מלך נינוה על דבריו של יונה.

(1) ציין שני הבדלים בין הצום של אנשי נינוה המתואר בפסוק ה לבין הצום עליו גזר מלך נינוה (בפסוק ז).
[ההבדלים: 1) בפסוק ה מתואר צום שאנשי נינוה קבעו מְיֻזְמָתָם העצמית (והדבר אינו מחייב את מי שלא יחפוץ בכך). בפסוק ז מסופר על צום שמלך נינוה גזר על כל תושבי העיר, והדבר נכפה על כל תושבי נינוה.
2) בפסוק ה כתוב שתושבי נינוה קראו לכל בני האדם לצום. בפסוק ז כתוב שמלך נינוה גזר צום גם על הבהמות ("הָאָדָם וְהַבְּהֵמָה הַבְּקָר וְהַצֹּאן אֶל יִטְעֲמוּ מֵאוֹמָה").]

(2) ציין שני דברים נוספים שמלך נינוה גזר על תושבי העיר לעשות (חוץ מהצום). בסס תשובתך על לשון הפסוקים. [בפסוק ח כתובים דברים נוספים שמלך נינוה גזר על תושבי העיר: 1) להתפלל. ביסוס: "וַיִּקְרְאוּ אֶל אֱלֹהֵים בְּחִזְקָה". 2) לחזור בתשובה. ביסוס: "וַיִּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הַרְעָה". 3) להחזיר דברים שהם גזלו. ביסוס: "וּמִן הַחֶמֶס אֲשֶׁר בְּכַפְיָהֶם".]

10. בספר **יונה**, פרק ג' מסופר על תהליך החזרה בתשובה של תושבי נינוה.

א. במה השפיעה חזרתם בתשובה של אנשי נינוה? בסס תשובתך על לשון הפסוקים.

[חזרתם בתשובה של אנשי נינוה ביטלה את עונש הפורענות שנגזר על נינוה. ביסוס: "וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה" (פסוק ז).]

ב. "וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הַרְעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם וְלֹא עָשָׂה" (**יונה**, פרק ג', פסוק ז).

(1) מהי "הרעה" עליה מדובר בפסוק זה, ומדוע ה' "לא עָשָׂה" אותה? [הרעה: החרבת העיר נינוה (כפי שניבא יונה בפסוק ד: "עוֹד אֲרַבְעִים יוֹם וַיִּנְיָה נְהַפְכֶת"). ה' לא ביצע רעה זו בגלל שאנשי נינוה חזרו בתשובה].
(2) מה ניתן ללמוד מכך שתשובתם של אנשי נינוה התקבלה?

[מהעובדה שתשובתם של אנשי נינוה התקבלה ניתן ללמוד כי חזרתם בתשובה הייתה אמיתית ומלאה. אַן: תשובתם של אנשי נינוה הייתה חלקית וחיצונית בלבד, וניתן ללמוד מכך שגם תשובה כזו מתקבלת. הקב"ה לא דורש מאיתנו שלמות, אלא מצפה שנתחיל תהליך שיביא להתקדמות ולשיפור במעשינו.]

ג. [לתלמידי 5 יח"ל] בדברי חז"ל והמפרשים קיימות שתי דעות בנוגע להערכת תשובתם של אנשי נינוה.

כתוב בקצרה את שתי הדעות, וכתוב נימוק אחד עליו מתבססת כל אחת מדעות אלו.

[שתי הדעות בנוגע להערכת תשובתם של אנשי נינוה:

1) תשובתם של אנשי נינוה הייתה מלאה ואמיתית, והם לא הסתפקו במעשים חיצוניים בלבד (צום ותפילה) אלא גם שינו את התנהגותם, וכפי שכתוב בפסוק י: "וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדְּרָכֵם הַרְעָה".

2) התשובה של אנשי נינוה לא נבעה ממניעים אמיתיים, אלא היא נבעה מפחד בלבד בגלל דברי יונה (הכתובים בפסוק ד) שעירם תיחרב, ולכן הם עושים מעשים חיצוניים בלבד וגוזרים צום ולבישת שקים גם על בעלי החיים שלא חטאו (פסוקים ז-ח). גם בפסוק ח כתוב: "וַיִּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָכּוֹ הַרְעָה וּמִן הַחֶמֶס אֲשֶׁר בְּכַפְיָהֶם", שזוהי רק החזרת גְּבוּת (=חמס) שניתן לראותן ולדעת עליהן, אבל אין כאן תשובה אמיתית וביטול עבירות שלא כולם יודעים עליהן. וכך נאמר בתלמוד הירושלמי: "תְּשׁוּבָה שֶׁל רְמָאוֹת עָשׂוּ אֲנָשֵׁי נִינְוָה".]

11. למילה "רָעָה" יש מספר משמעויות בתנ"ך ובספר יונה.

א. "וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים אֶת מַעֲשֵׂיהֶם כִּי שָׁבוּ מִדֶּרְכֵם הָרָעָה, וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם" (ספר יונה, פרק ג', פסוק ו').

(1) הַסִּבֵּר אֶת מִשְׁמַעוֹת הַמִּילָה "רָעָה" בְּכָל אֶחָד מִשְׁנֵי חֻלְקֵי הַפְּסוּק.

[בחלק הראשון של הפסוק "דֶּרְכֵם הָרָעָה" הֵינָם הַחֲטָאִים (המעשים הרעים) של אנשי נינוה.

בחלקו השני של הפסוק "הָרָעָה" הֵיא הַעוֹנֵשׁ שֶׁהִ' חָשַׁב לְהַעֲנִישׁ אֶת אֲנָשֵׁי נִינוּה (לפני שהם חזרו בתשובה).

(2) הַסִּבֵּר אֶת הַמִּשְׁפָּט: "וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם". ["וַיִּנְחַם הָאֱלֹהִים עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם" – הִ' חָזַר בּוּ מִהַעוֹנֵשׁ שָׁבוּ הוּא חָשַׁב לְהַעֲנִישׁ אֶת אֲנָשֵׁי נִינוּה].

ב. "וַיִּרְעֶ אֶל יוֹנָה רָעָה גְדוֹלָה וַיִּחַר לוֹ" (יונה, פרק ד', פסוק א').

(1) הַסִּבֵּר אֶת הַמִּילִים "רָעָה גְדוֹלָה" שֶׁבַּפְּסוּק זֶה. [מִשְׁמַעוֹת הַמִּילִים "רָעָה גְדוֹלָה": צַעַר גְּדוֹל].

(2) מַהִי הַסִּבֵּה שֶׁגֵּרְמָה לִ"רָעָה גְדוֹלָה" זֶה?

[הַסִּבֵּה: יוֹנָה הַצָּטַעַר עַל כֵּךְ שֶׁפּוֹרַעַנּוֹתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה הַתְּבַטְלָה (וְעַל כֵּךְ שֶׁהִ' קִיבַל אֶת חֲזָרְתָם בַּתְּשׁוּבָה)].

12. בספר יונה, פרק ד' מתנהל ויכוח בין ה' ליונה.

א. יונה אומר לה': "הֲלוֹא זֶה דְּבַרְי עַד הַיּוֹתֵי עַל אֲדָמְתִי, עַל כֵּן קִדְמְתִי לְבָרַח תִּרְשִׁישָׁה" (פרק ד', פסוק ב').

עַל פִּי דְּבַרְיִי שֶׁל יוֹנָה, מַהִי הַסִּבֵּה שֶׁגֵּרְמָה לוֹ לְבַרוּחַ לְתַרְשִׁישׁ?

[יונה טוען כי הוא ברח לתרשיש בגלל שהוא ידע שה' רחום וחנון ויקבל את תשובתם של אנשי נינוה, וכפי שיונה אומר בהמשך הפסוק: "כִּי יִדְעָתִי כִּי אֶתָּה אֵל חַנוּן וְרַחוּם אֶרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה".]

ב. בַּפְּסוּק ד' כָּתוּב שֶׁהִ' שׂוֹאֵל אֶת יוֹנָה: "הֲהִיטֵב חָרָה לְךָ?".

הַסִּבֵּר שְׂאֵלָה זוֹ שֶׁל הִ', לְפִי אֶחָד הַפִּירוּשִׁים שֶׁלֹּמַדַּת. [רד"ק כֹּתֵב כִּי מִשְׁפָּט זֶה נִיתֵן לְהַבִּין בְּשֵׁנֵי דְרָכִים: (1) הָאֵם אֶתָּה כּוֹעֵס מֵאֲדָ? ("הֲהִיטֵב" = הָאֵם מֵאֲדָ). (2) הָאֵם אֶתָּה כּוֹעֵס עַל כֵּךְ שֶׁאֲנִי הִ' הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ שֶׁל טוֹב וְרַחֲמִים (= "הֲהִיטֵב") וּמוֹכֵן לְנַהוּג עִם תּוֹשְׁבֵי נִינוּה (וְשֶׁאֵר בְּנֵי הָאֲדָם) בְּדֶרֶךְ הַטְּבָה שֶׁהֵינָה לְפָנִים מִשׁוֹרֵת הַדִּין?]

13. בספר יונה, פרק ד' מתואר ויכוח המתנהל בין ה' ליונה.

א. בַּפְּסוּק א' כָּתוּב שִׁיוֹנָה מִצָּטַעַר וְכוֹעֵס עַל כֵּךְ שֶׁתְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה הַתְּקַבְּלָה.

• [לְתַלְמִידֵי 3 יח"ל] מַהִי הַסִּבֵּה שִׁיוֹנָה כּוֹעֵס עַל כֵּךְ שֶׁתְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה הַתְּקַבְּלָה? יְעִנֵּה לְפִי פִירוּשׁ אֶחָד שֶׁלֹּמַדַּת.

• [לְתַלְמִידֵי 5 יח"ל] מַהִי הַסִּבֵּה שִׁיוֹנָה כּוֹעֵס עַל כֵּךְ שֶׁתְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה הַתְּקַבְּלָה? יְעִנֵּה לְפִי שְׁנֵי פִירוּשִׁים שֶׁלֹּמַדַּת.

[שְׂאֵלָה דּוּמָה נִשְׂאָלָה בַּפְּרָק א': מַהִי הַסִּבֵּה שֶׁגֵּרְמָה לְיוֹנָה לְבַרוּחַ וּלְסַרְבַּ לְמִלֵּא אֶת הַשְּׁלִיחוֹת שֶׁל הִ'?

[הַסִּבּוֹת לְצַעֲרוֹ וְכוֹעֵסוֹ שֶׁל יוֹנָה שֶׁתְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה הַתְּקַבְּלָה: בְּגַלְל אֶהְבְּתוֹ הַגְּדוֹלָה לְעַם יִשְׂרָאֵל, כְּפִי שֶׁאֲמָרוּ חֲז"ל בַּמִּדְרָשׁ: "יוֹנָה תְּבַע כְּבוֹד הַבֵּן (=עַם יִשְׂרָאֵל) וְלֹא תְּבַע כְּבוֹד הָאָבִי" (=כְּבוֹד הִ').]

(1) קִבְּלַת תְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה מְהֵרָה קִטְגוּרִיָּה עַל יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּמְרוֹת תּוֹכַחוֹת הַנְּבִיאִים אֵינָם חוֹזְרִים בַּתְּשׁוּבָה (רד"ק לְפָרָק א', פְּסוּק ג', וְכֵן בַּפִּירוּשׁוֹ לְפָרָק ד', פְּסוּק ב').

(2) קִבְּלַת תְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה מוֹנַעַת אֶת הַשְּׁמַדְתָּם, וְאוֹתָם אֲשׁוּרִים עֵתִידִים לְהַרַע לְעַם יִשְׂרָאֵל וּלְהַעֲנִישׁ אוֹתָם, וְלִכֵּן יוֹנָה הַעֲדִיף שֶׁהָאֲשׁוּרִים יִשְׁמְדוּ וְכִתּוּצָאָה מִכֵּךְ הֵם לֹא יִפְגְּעוּ בִּישְׂרָאֵל (מִצּוֹדֵת דוֹד לְפָרָק ד', פְּסוּק ב' וְאַבְרַבְנָאֵל).

(3) יוֹנָה טוֹעֵן כִּי תְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה אֵינָה אֲמִיתִית, אֲלֵא כֹל תְּשׁוּבָתָם נּוֹבַעַת מִרְמִיָּה, וְלִכֵּן אֵין לְקַבֵּל אוֹתָהּ.

(4) יוֹנָה סוֹבֵר שֶׁאֵין לְקַבֵּל כֹּלֵל אֶת תְּשׁוּבָתָם שֶׁל אֲנָשֵׁי נִינוּה שֶׁחֲטָאוּ (וְכֵן שֶׁל כָּל אָדָם אַחֵר), בְּגַלְל שֶׁקִּבְּלַת תְּשׁוּבָה וּמַחִילַת עוֹנוֹת סוֹתְרוֹת אֶת מִידַת הָאֲמֵת, אֲלֵא מִי שֶׁחֲטָא צָרִיךְ לְשֵׂאת בְּאַחֲרִיּוֹת וּלְהַעֲנִישׁ בְּמִלּוּא חוֹמֵרֵת הַדִּין].

ג. בדברי יונה הנזכרים בפסוק ב מתוארות מדותיו של ה': "כי אֶתָּה (=ה') אֶל חֲנוּן וְרַחוּם אֶרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְנֶחֱם עַל הַרְעָה".

מדותיו של ה' נזכרות גם בספר **שמות**, פרק ל"ד, פסוק ו: "ה' ה' אֶל רַחוּם וְחַנוּן אֶרְךָ אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְאֱמֶת".
(1) איזו מידה של ה' נזכרת בספר **שמות** ואינה נזכרת בדברי יונה, ואיזו מידה של ה' נזכרת בדברי יונה ואינה נזכרת בפסוק המצוטט מספר **שמות**? [בספר שמות נזכרת מידת האמת, ואילו יונה משמיט מידה זו מדבריו. לעומת זאת יונה מוסיף על הנאמר בספר שמות ואומר כי ה' "נָחַם עַל הַרְעָה".]

(2) מהי הסיבה לשינוי זה בדברי יונה ביחס לכתוב בספר שמות?
[בפסוקים אלו יונה "מתווכח" עם הקב"ה שקיבל את תשובתם של אנשי נינוה שחטאו. יונה טוען כי אין לקבל את תשובתם, בגלל שהדבר מנוגד למידת ה"אמת". על פי מידת האמת והדיו אנשי נינוה (וכן כל אדם שחוטא) צריכים להיענש על חטאיהם. מאותה סיבה יונה מוסיף ואומר כי ה' "נָחַם עַל הַרְעָה" ומוכן לנהוג לפני משורת הדין ולוותר ולהתחרט ולחזור בו מהעונש שבו הוא חשב להעניש את אנשי נינוה.]

ג. הרב יהושע בכרך מציין כי יונה הנביא נקרא יונה בן **אֶמֶתִי** (פרק א', פסוק א).
לפי דברי הרב בכרך, מהי הסיבה שיונה הנביא נקרא יונה בן **אֶמֶתִי**? [יונה מכונה (בתחילת פרק א') יונה בן **אֶמֶתִי**, בגלל שהוא דגל במידת האמת והיה סבור כי ה' צריך להנהיג את העולם על פי מידה זו.]

14. בספר **יונה**, פרק ד' מתואר מה שקרה ליונה אחרי שה' קיבל את תשובתם של אנשי נינוה.

א. בפרק ד' כתוב פְּעָמִים שיונה רוצה לָמוּת.

מהי הסיבה לרצונו של יונה לָמוּת בכל אחת מְפָעָמִים אלה? [בפעם הראשונה (פס' ג) יונה רוצה לָמוּת בגלל כעסו וצערו על כך שה' קיבל את תשובתם של אנשי נינוה (מתוך קנאות להשקפתו שאין לקבל את תשובתם). בפעם השנייה (פס' ח) יונה רוצה לָמוּת כתוצאה ממצוקה גופנית בשל חום השמש הכבד אחרי שהקיקיון התייבש.]

ב. מהו הלקח אותו מלמד ה' את יונה באמצעות מעשה הקיקיון והתולעת? בסס תשובתך על לשון הפסוקים.
[ה' מראה ליונה כי גם יונה עצמו מצטער מאד כאשר הקיקיון התייבש, והדבר צריך ללמד את יונה כי כל אדם זקוק לחמלה ויש לנהוג במידת הרחמים, ולכן גם כלפי אנשי נינוה צריך לנהוג במידת הרחמים ולקבל את תשובתם. ביסוס: דברי ה' ליונה: "אֶתָּה חֶסֶף עַל הַקִּיקְיוֹן אֲשֶׁר לֹא עָמְלָתָּ בּוֹ וְלֹא גִדְלָתוֹ... וְאֲנִי לֹא אָחוּס עַל יְנִיָּה הָעֵיר הַגְּדוֹלָה?! וכו' (פרק ד', פסוקים י-יא)]

ג. בדברי ה' ליונה בפסוקים י-יא כתוב קל וְחֹמֶר.

הַסֵּבֵר אֶת הַ"קַל וְחֹמֶר" הַכְּתוּב בַּפְּסוּקִים אֵלֶּה, וְכְתוּב מֵה רָצָה ה' לְהַסְבִּיר לְיוֹנָה בַּפְּסוּקִים אֵלֶּה.

[ה"קַל וְחֹמֶר": אם יונה חס והצטער על אובדנו של הקיקיון שהוא לא טרח בגידולו ("לֹא עָמְלָתָּ בּוֹ וְלֹא גִדְלָתוֹ") וכל קיומו הוא זמני בלבד ("שֶׁבֶן לְיָלָה הִנֵּה וּבֶן לְיָלָה אָבָד"), כל שכן שיש לרחם "עַל יְנִיָּה הָעֵיר הַגְּדוֹלָה" שיש חשיבות וקביעות לקיומה ולחיי האנשים שבה "אֲשֶׁר יֵשׁ בָּהּ הַרְבֵּה מִשָּׁתִּים עֶשְׂרֵה רְבּוֹ אָדָם... וּבְהֶמָּה רַבָּה".]

ה' רצה להסביר ליונה את הסיבה שהוא קיבל את תשובתם של אנשי נינוה ונהג עמם במידת הרחמים ולפנים משורת הדין.]

15. [לתלמידי 5 יח"ל] בספר **יונה**, פרק ד' מתואר הקיקיון שגדל ואחר כך על התייבשותו של הקיקיון.

א. לָשֵׁם מֵה ה' גָּרַם לְצַמִּיחַתוֹ וְלְהַתִּיבְשׁוֹתוֹ שֶׁל הַקִּיקְיוֹן? [הקיקיון גדל בכדי שאחר כך הוא יתייבש בכדי שיונה יחוש את חסרונו של הקיקיון שֶׁהֶצֶל עַל יוֹנָה, והדבר נועד ללמד את יונה שכל אדם זקוק לחמלה ויש לנהוג במידת הרחמים, ולכן גם כלפי אנשי נינוה צריך לנהוג במידת הרחמים ולקבל את תשובתם.]

ב. בפרק ד', פסוקים ו-ח נזכרת שלוש פעמים המילה "וַיִּמָּן".

הַסֵּבֵר אֶת מִשְׁמַעוֹתָה שֶׁל מִילָה זו, וְכְתוּב מֵהוּ הַמְּשׁוֹתֵף לְקִיקְיוֹן לְתוֹלַעַת וְלָרוּחַ הַקְּדִים הַנּוֹזְכִים בַּפְּסוּקִים אֵלֶּה. [פירוש המילה "וַיִּמָּן" – לשון הזמנה. הַמְּשׁוֹתֵף לְקִיקְיוֹן לְתוֹלַעַת וְלָרוּחַ הַקְּדִים: מדובר כאן על שלושה דברים טבעיים שה' זימן וגרם לכך שהם יזדמנו בדיוק במקום זה ובזמן זה. ה' זימן שיגדל קיקיון, ואחר כך תבוא תולעת ותגרום להתייבשות הקיקיון ואחר כך תבוא רוח קדים חמה שתגרום להתחממות גדולה. הדבר נועד ללמד את יונה ואותנו על גדולת הנהגת ה' בעולם, וכי ה' משתמש בדברים טבעיים בכדי לממש את מטרותיו.]